

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 5, Sayı: 17, Haziran 2018, s. 379-394

Dr. Şerife ÖRDEK

Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, serifeordek@gmail.com

AHMEDÎ'NİN CEMŞİD Ü HURŞİD MESNEVİSİ İLE SELMÂN-I SÂVECÎ'NİN AYNI ADLI MESNEVİSİNİN VAKA AÇISINDAN MUKAYESESİ¹

Özet

Selmân-ı Sâvecî, 13. ve 14. yüzyılda İlhanlıların son dönemi ve Celâyirliilerin ilk döneminde yaşamış önemli bir şairdir. Selmân, daha çok kasideleri ile ün kazanmıştır. Bunun yanında yazdığı *Cemşid ü Hurşid* mesnevisiyle de Anadolu sahasında yazılan birçok mesnevinin zemin metnini oluşturmaktadır. Bu mesnevilerin başlıcası Anadolu sahasında kaleme alınmış olan Cemşid ü Hurşid adlı manzum hikâyelerdir.

14. Yüzyıl klasik Türk edebiyatının önemli şairlerinden olan Ahmedî de *Cemşid ü Hurşid* adlı mesnevisini Selmân'ın eserinden hareketle kaleme almış, kendi birikim, tecrübe ve kültürüyle eseri telif tercüme boyutuna taşımıştır.

Bu çalışmada, öncelikle Fars ve Türk edebiyatında yazılan *Cemşid ü Hurşid* mesnevilerinden kısaca söz edildikten sonra Selmân-ı Sâvecî ve Ahmedî'nin bahsi geçen aynı adlı eseri vaka açısından mukayese edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mesnevi, Cemşid ü Hurşid, Türk Edebiyatı, Fars Edebiyatı

¹ Bu makale, tarafımdan hazırlanan "Cemşid ü Hurşid Mesnevileri ve Ahmedî İle Selmân-ı Sâvecî'nin Cemşid ü Hurşid Mesnevilerinin Mukayesesi" adlı doktora tezinden oluşturulmuştur.

COMPARISON FOR THE CASE AHMEDİ'S CEMŞİD Ü HURŞİD MESNEVİSİ AND THE SAME NAME OF SELMÂN-I SÂVECÎ

Abstract

Selmân-ı Sâvecî, is an important poet who lived in the 13th and 14th centuries and during during the time of Calayirs. Selmân gained reputation more for his odes. Moreover, with his mathnawi *Cemşîd ü Hurşîd*, he constituted the base of many mathnawis written in Anatolian field. The leading figures of these mathnawis are poetic stories called *Cemşîd ü Hurşîd*, which were written in Anatolia.

Influenced from Selmân's works, Ahmedî, one of important poets of classic Turkish literature, wrote his mathnawi *Cemşîd ü Hurşîd* with his personal knowledge, experiences and culture.

In this study, initially *Cemşîd ü Hurşîd* mathnawis written in Persian and Turkish literature are dealt and then Selmân-ı Sâvecî and Ahmedî's mathnawi will be compared in terms of content.

Key Words: Mathnawi, Cemşîd ü Hurşîd, Turkish Literatura, Persian Literatura

GİRİŞ

Mesnevi, Arapça “s n y” üçlü kökünden türemiştir. İki beyitten başlayarak 10-20 beyte kadar yazılan kısa mesnevilerin yanında binlerce beyit muhteva eden uzun mesneviler de bulunmaktadır. Mesnevilerin çoğunlukla aruzun kısa kalıplarıyla yazılmış olması konu bütünlüğü sağlama ve anlatımın akıcılığı açısından şairlere kolaylık sağlamıştır. Genellikle dinî, tasavvufî, destanî, tarihî, ilmî, mizahî, öğretici konuların anlatılmasında ve çeşitli aşk hikâyelerinin nazmedilmesinde kullanılan bir nazım şekli olan mesnevinin üç temel özelliği vardır. Bunların ilki vezin birliğidir. Bütün mesneviler tek bir vezinde söylenir. İkincisi vezinlerin, mesnevinin anlam ve muhtevasına göre seçilmesidir. Üçüncü özellik ise içinde gazel ve kaside gibi başka şiir kalıplarına yer verilmemesidir. Ancak bazı mesnevilerde esere gazel ve kaside dahil edilmiş olup tek vezinle yazma kuralına uyulmamıştır (Çiçekler, 2004: 320).

Bazı istisnaları olmakla birlikte mesneviler genellikle giriş, konu ve bitiş bölümlerinden oluşur. Mesnevilerin giriş bölümünde genellikle *behmele*, *tahmîd*, *münâcât*, *na't*, *mirac*, *mucizât*, *medh-i çehâr-yâr*, *methiye*, *sebeb-i telîf*, asıl konunun başladığı kısımda ise *âgâz-ı kitâb*, *matla'-ı kitâb*, *bâb-ı evvel*, *makâle-i ûlâ*, *âgâz-ı dâstân*, *matla'-ı dâstân*, *âgâz-ı kıssa* gibi başlıkların yer aldığı görülmektedir. Sonuç bölümünde de *hatm*, *hitâm*, *tamâm* gibi ifadelerle rastlanmaktadır. Bu kısımda şair, eserin tamamlanması sebebiyle Allah'a hamd ve senâda bulunur, devletinin devamı için dua eder, şiiri ve şairliğiyle övünür ve eserin bitiş tarihini zikredip okuyucudan hayır dua ister (Çiçekler, 2004: 321).

Fars ve Türk edebiyatlarındaki mesneviler arasında tertip, konu ve muhteva bakımından büyük ölçüde benzerlik görülmektedir. Türklerin daha önce temelini atıp şiirlerinde kullandığı ve “aa bb cc” şeklinde kafiyelendirdiği şiir yapısıyla Arap edebiyatında gördüğü mesnevi formu arasındaki benzerlik bu nazım şeklini kolaylıkla alıp kullanmalarına imkân vermiştir. Hatta kendi edebî geleneğinde olan şiir tarzına benzeyen bu formu Arap ve Fars edebiyatında gören

TİDSAD

Türk dilli olup da Arapça ve Farsça şiir söyleyen şairler, buna zorluk çekmeden adapte olmuşlar ve sonrasında Arapça ve Farsça çeşitli mesneviler kaleme almışlardır. Ayrıca bu nazım şeklinin gelişip olgunlaşmasında önemli katkılar sağlamışlardır. Her ne kadar Fars edebiyatında tertip bakımından yetkin ilk mesnevi Firdevsî tarafından yazılmışsa da onu tertip, vezin, şekil ve muhteva açısından tekâmüle erdiren Türk asıllı Genceli Nizâmî olmuştur. Aynı şekilde Türk asıllı Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin de Hindistan coğrafyasında kaleme aldığı mesnevileriyle bu nazım şekline çeşitli yenilikler sağladığı görülmektedir. Ayrıca bu iki şair, Türk, Fars ve Hind asıllı şairler üzerinde etkili olmuş, eserleri örnek olarak alınmış ve birçok benzeri yazılmaya çalışılmıştır. Türklerin, edebî geleneklerinde var olmasından dolayı aşına oldukları mesnevi nazım şekline hiç zorluk çekmeden uyum sağladıkları, ona çeşitli yenilikler getirerek özellikle Anadolu'da verilen örneklerde Türkî libâs giydirdikleri ve kendileştirdikleri görülmektedir (Kartal, 2014: 250, 251).

Fars sahasında yazılmış iki *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinden söz edilmektedir. Bu mesnevilerin ilki Selmân-ı Sâvecî tarafından 763/1361 yılında Sultan Üveys'in isteği üzerine kaleme alınan ve Anadolu sahasındaki birçok aşk mesnevisine kaynaklık eden özellikle de *Cemşîd ü Hurşîd* adlı mesnevilerin zemin metnini oluşturan çift kahramanlı aşk mesnevisidir. Selmân-ı Sâvecî'nin *Cemşîd u Hurşîd* adlı eserinin, *Fihrist-i Nüşahâ-yı Hattî-i Fârisî*'de 21 yazma nüshası olduğu kaydedilmiştir. Bu nüshalardan 14'ünün Tahran'da, 2'sinin Meşhed'te, 2'sinin Kahire'de, 1'inin Paris'te, 1'inin İngiliz Müzesi'nde ve 1'inin de Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde olduğu belirtilmektedir (Münzevî, 1351: 2742, 2743; Emîni, 1996: 22, 23). Ancak Selmân'ın eserinin Türkiye kütüphanelerinde *Fihrist-i Nüşahâ-yı Hattî-i Fârisî*'de belirtilenden daha fazla nüshası olduğu görülmüştür². Bu yazmaların dışında eserin tarafımızdan tespit edilen İran'da yapılmış baskıları vardır. Bunlardan ilki ve en kapsamlı olanı J. P. Asmussen ve F. Vahman tarafından hazırlanan ve 1969 yılında Tahran'da yayınlanan eserdir³. İkinci bir baskı ise *Külliyât-ı Selmân-ı Sâvecî, Şerh-i Hal ü Tahkîk Ez Reşîd Yâsimî Bâ Mukademe vü Tashihi Avesta* künyeli eserdir⁴. Diğer bir baskı *Külliyât-ı Selmân-ı Sâvecî* adıyla Abbâs Ali Vefâyî tarafından hazırlanmıştır. Bu çalışma, Selmân'ın *Divân*, *Firâk-nâme* ve *Cemşîd ü Hurşîd* adlı eserlerini ihtivâ etmektedir. Selmân'ın eserleri üzerine yapılmış son baskıdır⁵.

² Bu yazmalar şunlardır; Nuruosmaniye Kütüphanesi: 34 Nk 4188/6, Nuruosmaniye Kütüphanesi: 34 Nk 4189/4, Nuruosmaniye Kütüphanesi: 34 Nk 4190/5, Edirne Selimiye Kütüphanesi: 22 Sel 2093, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi: FY. Nr. 442, Süleymaniye Kütüphanesi: Hüsrev Paşa Nr. 504.

³ Bu eser hazırlanırken Selmân'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinin Hindistan nüshası (MS. 1243 I. O. 407), 2 tane British Museum nüshası (1. MS. Add. 27134, 2. MS. Or. 7755) ve Kopenhag Saltanat Kütüphanesi nüshası dikkate alınarak tenkitli metni hazırlanmıştır.

⁴ *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisi, bu baskı dikkate alınarak Gülsüm Nezahat Emîni tarafından 1996 yılında yüksek lisans tezi olarak Türkiye Türkçesine tercümesi yapılmıştır (Emîni, 1996: 1). Fakat bu tezde mesnevinin çeşitli bölümlerinden sadece 969 beytin tercümesi bulunmaktadır. Eserin tamamının neden tercüme edilmediğine dair bir bilgiye çalışmada rastlanamamıştır.

⁵ Asmussen ve Vahman tarafından hazırlanan *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinin baskısı 3113 beyitten ibaretken Abbâs Ali Vefâyî tarafından hazırlanan baskı 2985 beyitten oluşmaktadır. Asmussen ve Vahman tarafından hazırlanan tenkitli metne göre eksik bir çalışmadır.

Bahsi geçen eser, aruzun mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ fe'ûlün kalıbı ile yazılmıştır. 3113 beyitten oluşan mesnevi, münâcat, tevhid, na't, mi'râciye ve methiye ile başlayıp sebab-i te'lif kısmıyla devam eder. Eserin hikâye kısmı, *Âgâz-ı Kıssa-i Cemşîd ü Hurşîd* başlığı altında 214. beyitten itibaren başlar. Çift kahramanlı bir aşk hikâyesi olan mesnevide, Çin hükümdarının oğlu Cemşîd ile Rum Kayseri'nin kızı Hurşîd'in aşkları, yaşadıkları zorluklar ve evlilikle biten mutlu sonları anlatılmaktadır.

Selmân, her ne kadar mesnevisinde, kendisinden önce böyle bir eserin yazılmadığını, konuyu ilk olarak kendisinin ele aldığını belirtse de eserindeki kurgu, motifler, kahramanların yaşadıkları ve özellikleri bakımından kendisinden önce yazılmış birçok mesneviden etkilendiği aşikardır⁶.

Fars kaynaklarında diğer bir *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinin Ferruh tarafından kaleme alındığından söz edilmektedir. *Ez-zerîa ilâ Tesânîfi's-şîa* adlı eserde Selmân'nın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinin dışında Ferruh mahlaslı bir şairin de aynı adlı bir mesnevisi olduğu ve eserin Hacı Muhammed Ağa Nahcivânî Kütüphanesinde nüshasının bulunduğu belirtilmektedir (Tahrânî, 1363: 133). *Fihrist-i Nüshahâ-yı Hattî-i Fârisî* adlı kaynakta ise Ferruh'un Muhammed Şah devri şairlerinden olup bir *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisi olduğundan söz edilmektedir (Münzevî, 1351: 2743). Dihhudâ'nın *Lugat-nâme*'sinde *Ez-zerîa ilâ Tesânîfi's-şîa* adlı kaynağın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisini Ferruh Zend'e mâl ettiği belirtilmektedir⁷ (Dihhudâ, 1346: 136; İnce, 2000: 11).

Anadolu sahasında yazılmış *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevilerine gelince Türk edebiyatındaki ilk *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinin Ahmedî tarafından kaleme alındığı görülmektedir. İlk defa Nihad Sami Banarlı tarafından ilim âlemine tanıtılan *Cemşîd ü Hurşîd*⁸ mesnevisi Ahmedî tarafından Emir Süleyman'nın isteği üzerine yazılmış ve 806/1403-1404 yılında tamamlanmıştır (Aksoy, 1993: 342). Eser, tek nüsha olup İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. nr. 921'de kayıtlıdır⁹. Mesnevi, kendisine kaynaklık eden Selmân-ı Sâvecî'nin aynı adlı eserinde olduğu gibi Çin

⁶ *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinin, Firdevsî'nin *Şâhnâme*'sinden, Nizâmî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'i ve *Heft Peyker*'inden, Unsurî'nin *Vâmık u Azrâ* adlı eserinden, Emîr Hüsrev'in *Şîrîn ü Hüsrev*'inden alınan çeşitli efsane ve hikâyelerle zenginleştirilmiş olduğu göze çarpar (Aksoy, 1993: 342). Bunlara ilave olarak Yâsimî ve Tahsin Yazıcı, *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde, Zahir-i Fâryâbî'nin *Menâhar u Dunâlât* adlı eserinin de etkisi olduğunu belirtmektedir (Yâsimî y.t.y.: 68; Yazıcı, 1980: 460). Ayrıca Jan Rypka, bu mesnevinin *Hüsrev ü Şîrîn*'in başka bir adla yazılmış yeni bir versiyonu olduğunu söyler (Rypka'dan aktaran İnce, 2000: 11). Tarafımızdan hazırlanan çalışma sırasında yukarıda adı geçen eserlerle Selmân'ın mesnevisindeki bazı savaş sahnelerinin, karşılaşılan güçlüklerin, olayların akışının ve mesnevide yer alan karakterlerin fazlasıyla benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Selmân'ın eserinin zemin metnini oluşturan bu mesnevilerle mukayesesi de başka bir çalışmada ele alınacaktır.

⁷ Bahsi geçen esere tarafımızdan ulaşılamamış olup eser görülememiştir. Araştırmalar sonucunda Ferruh'a ait böyle bir eserin varlığının tartışıldığı göze çarpmıştır.

⁸ Bu eser üzerine yapılmış çalışmalar: 1.Banarlı NS (1939) *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Al-i Osmân ve Cemşîd ü Hurşîd Mesnevisi* (İstanbul TM, VI, İstanbul). 2.Akalın M (1975) *Ahmedî Cemşîd ü Hurşîd* (Sevinç Matbaası, Ankara). Akalın tarafından dil incelemesi ve transkripsiyonlu metin olarak hazırlanan esere, İsmail Ünver'in tenkidi vardır: 3.Ünver İ (1977) Ahmedî'nin Cemşîd ü Hurşîd Mesnevisi Üzerine. *Türkoloji Dergisi Ankara C. 7* 171-180.

⁹ Müstakil bir eser olmayan Cemşîd ü Hurşîd mesnevisi İskender-nâme nüshasının içerisinde 76b - 116b varakları arasında yer almaktadır. Eser, koyu kahverengi meşin ciltli ve şemselidir. 76b'de altın yaldızlı bir çerçeve ve çerçevenin içerisinde lacivert ve yaldızlı nakışlar bulunmaktadır. Çerçeveden sonra ilk sayfadaki cedveller de altın yaldızlıdır. Sonraki sayfalarda bu yaldızlı cedveller bulunmamaktadır. Nesih yazı şekliyle yazılmış, temiz ve okunaklı bir nüshadır. Mesneviyi oluşturan mısralar, dört sütun halinde

Fağfur'unun oğlu Cemşîd ile Rum Kayseri'nin kızı Hurşîd'in aşklarını konu almaktadır. Ancak, eserin kaynağı her ne kadar Selmân-ı Sâvecî'nin aynı adlı eseri olsa da Ahmedî mesnevisinde sıradan bir tercüme yapmamıştır. Selmân'ın 3114 beyit olan mesnevisi, Ahmedî tarafından telif denebilecek bir zenginliğe büründürülerek, gazeller ve musammatlar eklenerek, mesnevinin olay örgüsü içinde yaşanan olaylardan sonra kıssadan hisse maiyetinde küçük öğüt ve tavsiyelerde bulunarak 4723¹⁰ beyite çıkarılmıştır. Ahmedî'nin *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisi, edebiyatımızda hikâye tekniği bakımından önemli bir yere sahiptir. Ayrıca Anadolu Türkçesinin en eski örneklerinden olan eser, yazıldığı devrin dil açısından zengin ve önemli mesnevilerinden sayılmaktadır¹¹.

Anadolu sahasında yazılmış diğer *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevileri ise Cem Sultan¹², Abdî¹³ ve Hubbî Aysel Kadın¹⁴ tarafından kaleme alınmıştır.

CEMŞİD Ü HURŞİD MESNEVİSİNİN VAKASI¹⁵

Kudretli Çin hakanı Fağfur¹⁶'un Cemşîd adında bir oğlu olur. Eğlenceye ve içki meclislerine düşkün olan Cemşîd, cömerttir. Aynı zamanda ayı, güneşi kıskandıracak kadar güzeldir. Hünerli

sağdan sola doğru birbiri ardına kaleme alınmışlardır. Müstensih, *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisini yazdığı kısımda adına yer vermemiştir. Ancak bu eserin müstensihinin de İskender-nâme'yi istinsah eden Nebî b. Resûl b. Yakûb olduğu düşünülmektedir.

¹⁰ Eserde yer alan musammatların her bir beşliği numaralandırılmış olup musammatların dışındaki manzumelerin her bir beytine numara verilmiştir.

¹¹ Bu mesnevide yer yer Nizâmî'nin *Hüsrev ü Şîrin*'indeki şahsiyetleri, *Leylâ vü Mecnûn*'daki sahneleri, *Vâmık u Azrâ*'daki motifleri görmek mümkündür (Banarlı, 1939: 156,157; Şentürk, 2002: 76). Cemşîd ü Hurşîd mesnevisinde eski Türk destan ve hikâyeleriyle de benzerlikler bulunmaktadır. Örneğin; *Koroğlu Destanında*, Koroğlu'nun Hasan Bey'e verdiği üç saç teli, Cemşîd ü Hurşîd mesnevisinde Hurizâd tarafından Cemşîd'e verilmiştir. *Dede Korkud Hikâyesindeki* Kanturalı ile Cemşîd arasında da benzerlikler bulunmaktadır. Kanturalı'nın, Selcen Hatunu almak için başından geçen maceralar, üç tane canavarla savaşıması, yılanın bile giremeyeceği ormanda ilerlemesi, büyük bir meydana savaşıması ve bu savaşın köşkten izlenmesi *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisindeki olaylarla benzerlikler göstermektedir (Banarlı, 1939: 156,157). Bu çeşitlilik, zenginlik ve akıcılık eserin değerini artırmış, sıradan bir tercüme olmadığını ortaya koymuştur.

¹² Sehî Bey, *Heşt Behîst* adlı tezkiresinde eserin adını *Hurşîd ü Ferahşâd* olarak kaydetmektedir (Haz. İsen vd., 2017: 11, 12). Belîğ ise *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'da, Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* adlı mesneviyi, babası adına Selmân'dan tercüme ettiğini belirtmektedir (Abdulkadiroğlu, 1998: 51). Bu eser, Adnan İnce tarafından baskıya hazırlanmıştır.

¹³ Abdî, *Cemşîd ü Hurşîd* adlı mesnevisini 966/1558'da yazmış ve şehzâdeliği sırasında Manisa'da bulunan II. Selim'e sunmuştur. *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinin müellif hattı olan tek yazma nüshası Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa 443 numarada kayıtlıdır. Bu eser üzerine Nazan Kuloğlu tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

¹⁴ Kınalızâde Hasan Çelebi ve Aşık Çelebi tezkirelerinde, Katip Çelebi'nin *Keşfü'z-zünûn* adlı eserinde ve Osmanlı Müellifleri adlı eserde Hubbî Aysel Kadın'a ait bir Cemşîd ü Hurşîd mesnevisinin varlığından söz ediliyor olsa da bugüne kadar bu esere ulaşılamamıştır.

¹⁵ Bu bölümde Selmân ve Ahmedî'nin Cemşîd ü Hurşîd adlı mesnevileri vaka açısından mukayese edilmiştir. Hikâyenin içeriği Ahmedî'nin eseri dikkate alınarak metin içinde verilmiş, vaka ilerlerken Selmân'ın mesnevisinde görülen farklılıklar dipnotlarda belirtilmiştir. Böyle bir metod izlenmiş olmasının en önemli sebebi, metindeki bağlamın kopmasına engel olunmaktır. Bu şekilde hareket edilerek, herhangi bir karışıklığa meydan vermeden okuyucuya daha açık ve anlaşılır bir metin sunulmak istenmiştir.

¹⁶ Selmân: Çin hakanının adı altı yerde *Şapûr* olarak geçmektedir. Selmân, eserinde *Çin ülkesinde ona Fağfur deseler de o aslında Şapûr'dur* diye bu ünvan konusunu eserinin 222. beyitinde vurgulamaktadır.

TİDSAD

bir savaşçı ve güzel söz söylemede ustadır. Bir gün Cemşîd yeşillikler arasında bir eğlence meclisi düzenler ve sabaha kadar eğlenir. Cemşîd içtiği şarabın etkisiyle uyuyakalır. Rüyasında bir gül bahçesi ve bu bahçedeki sarayın içinde çok güzel bir kız görür. Uyandığında kızı göremeyen Cemşîd üzüntüsünden ağlamaya başlar. Çevresindekiler onu sakinleştirmeye çalışırlar fakat bunu başaramazlar.

Şehzade gül, bülbül, lale, menekşe, sümbül, nergis ve serviyle dertleşir. Fakat onların tavsiyeleri de işe yaramaz. Bahar mevsimi geldiğinde, Cemşîd'in içindeki aşk gittikçe büyür. Cemşîd, tacı ve tahtı terk edip mecnun gibi dolaşmaya başlar. Cemşîd'in bu halini görenler, babası Fagfûr'a ve annesi Hümayûn'a haber verirler. Fagfûr ve Hümayûn Cemşîd'in haline çok üzülürler ve onu görmek, derdine çare bulmak için onun bulunduğu bağ köşküne gitmek üzere yola çıkarlar. On gün sürecek olan bu yolu iki günde katedip Cemşîd'e ulaşırlar¹⁷.

Cemşîd'in halini gören Fagfûr ve Hümayûn oğullarının aşk derdiyle yandığını anlayıp bu dertten kurtarmak için çare ararlar. Çin'deki bütün güzelleri toplayıp bu güzelleri tek tek Cemşîd'e göstermeye karar verirler. Dört bir yana haber salınır ve Çin'deki güzeller eğlenceye çağırılır. Fagfûr'un amacı, bu güzellerden birini Cemşîd'e beğendirip onu bu dertten kurtarmaktır. Fakat Cemşîd bu güzellerden hiç birini beğenmez ve babasına bu güzellerden hiçbirine meyletmediğini belirtir. Fagfûr ve Hümayûn, Cemşîd'e bu aşktan vazgeçmesi için nasihatler verse de oğulları onları dinlemez. Bunun üzerine Fagfûr ve Hümayûn, ülkenin bütün hekimlerini Cemşîd'in derdine çare bulması için çağırır. Gelen hekimlerin verdiği ilaçlar da Cemşîd'e fayda etmez¹⁸.

Cemşîd'in Mihrâb adında bir dostu vardır. Mihrâb, tüccar olduğu için başta Mısır, Şam, Maçin, Rum ve Çin olmak üzere pek çok ülkeyi görmüştür. Cemşîd, bu çaresiz derdini aynı zamanda hünerli bir nakkaş, ressam ve bilge kişi olan Mihrâb'a anlatır. Mihrâb, Cemşîd'in tarif ettiği güzeller güzeli kızın daha önce kendisine Çin ipeği ve mücevherler götürdüğü Rum Kayser'inin kızı Hurşîd olabileceğini düşünür. Bunun üzerine Mihrâb, daha önce gördüğü ve suretini çizdiği Hurşîd'in resmini Cemşîd'e gösterir. Cemşîd, rüyasında görüp aşık olduğu güzelin bu kız olduğunu görür ve çok mutlu olur¹⁹.

Melik, âşık olduğu kızın Rum diyarında olduğunu öğrenir öğrenmez Rum'a gitmeyi düşünüp Mihrâb'ın kendisine yardım etmesini ister. Mihrâb, Cemşîd'e bu yolun zorluğundan, sıkıntılardan bahsedip “Eğer baban, Kayser'e mücevherler ve hediyeler gönderip kızını sana isterse bu iş hiç sıkıntı çekilmeden halledilir. Zira para ile her iş çözümlür” der²⁰. Ancak Cemşîd, Mihrâb'ın bu söylediklerini kabul etmez ve Rum diyarına gidebilmek için Fagfûr'dan ve Hümayûn'dan izin almak ister²¹. Cemşîd, içinde bulunduğu durumu önce babasına anlatır. Fagfûr bu duruma çok sinirlenir. Bir sevda uğruna tacını ve tahtını bırakmaması gerektiğini söyleyerek izin vermez. Ancak Cemşîd'in vazgeçmeye niyeti yoktur. Sonra da gözleri yaşlı bir şekilde annesinin yanına giden Cemşîd, babasından izin alması için annesine yalvarır. Oğlunun

¹⁷ Selmân: On günlük yolu iki günde katetmek bahsinden ve bağ köşkünden söz edilmez.

¹⁸ Selmân: Fagfûr ve Hümayûn'un, Cemşîd'in derdine deva bulmak için ülkenin bütün hekimlerini çağırması ve bu hekimlerin Cemşîd'e ilaç hazırlaması yoktur.

¹⁹ Selmân: Resmi gören Cemşîd, eğilip resmin üzerindeki güzelin elini ve ayağını öpmeye başlar.

²⁰ Selmân: Mihrâb, Cemşîd'e sadece bu yolun sıkıntı ve zorluklarından bahsedip bu yolculuktan vazgeçmesi için öğüt vermektedir. Cemşîd'e, babasının Rum Kayser'ine hediyeler ve mücevherler göndererek kızı istemesini öğütmez.

²¹ Selmân: Cemşîd, babasına bir elçi göndererek Rum'a gitmek için izin ister.

TİDSAD

sıkıntılarını duyan ve aşk yüzünden ziyan olacağından korkan Hümayûn durumu bir kez daha Fagfûr'a açar. Fagfûr, oğlunun gitmesini istemese de bu yolculuğa izin verir.

Cemşîd, babasından izin aldıktan sonra yolculuk için hazırlık yapar. Üç yüz hizmetçi, üç yüz gül yüzlü cariye, katırların taşıdığı yedi sandık mücevher, yüz bin altın ve lal, on yük Çin miski ve amber, bin katırla bin güzel at, on bilge kişi ve on bin askeri de yanına alarak yola çıkar²². Hümayûn gözü yaşlı bir şekilde kafiyle beraber iki menzil gittikten sonra kafiyle uğurlayıp döner. Kafile ilerlerken karşılıklarına sağa ve sola ayrılan iki yol çıkar. Cemşîd, Mihrâb'a hangi yoldan gitmeleri gerektiğini sorar. Mihrâb her iki yolun da Rum'a gittiğini; ancak sağdaki yolun bir yıl sürecek güvenli ve nimetlerle dolu bir yol olduğunu, soldaki yolun ise üç ay²³ sürecek bir yol olduğunu ama tehlikelerle dolu olduğunu söyler. Cemşîd, hemen Rum ülkesine varmak istediği için ejderhaların ve devlerin olduğu tehlikelerle dolu olan soldaki kısa yolu seçer. Soldaki yoldan yedi gün boyunca ilerlerler ve sekizinci gün konaklamak için gül, nesrin, reyhan ve hoş sesli kuşlarla dolu bir yerde dururlar²⁴. “Cemşîd, etrafı dolaşırken uzaktan bir bahçe görür, bahçenin duvarına yaklaşır bakınca içinde suyu âb-ı hayata ya da Kevser'e benzeyen bir çeşme görür. O suyun içinde de gül gibi bir kızın yıkanmakta olduğunu görür. Bu kıza hayran kalır²⁵.”

Cemşîd, buldukları bu yerin neresi olduğunu Mihrâb'a sorar. Mihrâb, buranın periler diyarı olduğunu ve Hurizâd²⁶ adında bir sultanı olduğunu, burada uçan kuşların da peri olduğunu söyler. Cemşîd, hizmetçilerinden eğlence meclisi hazırlamasını ister. Hurizâd, düzenlenen bu eğlenceden haberdâr olur. Hurizâd için ağaç üzerine bir taht kurulur ve buradan Cemşîd'in meclisini seyrederek Cemşîd'i görünce hayran kalır ve onun kendisine layık bir sevgili olduğunu gönlünden geçirirse de periyle bir insanın beraber olmasının yanlış olduğunu düşünür. Cemşîd'in meclisinde içkiler içilir, mutripler çalır söylerler. Hurizâd, veziri olan Nazperverd'i Cemşîd'e gönderip şahı sarayına davet etmesini ister. Cemşîd, Nazperverd yanından ayrıldıktan sonra²⁷ Mihrâb'a Hurizâd'ın davetine katılıp katılmayacakları konusundaki fikrini sorar. Mihrâb da bu teklifi kabul etmeleri gerektiğini söyler. Bunun üzerine Melik, Hurizâd'ın davetini kabul eder. Hurizâd'ın güzel sarayında gösterişli bir meclis kurulur. Hurizâd, tahtına Cemşîd ile beraber oturur; tıpkı Süleyman ile Belkıs gibi. Hurizâd, Cemşîd'e yolculuğunun sebebini sorar ve Cemşîd'in aşkını öğrenince yolculuğunun bundan sonraki kısmında karşılaşılabilecek tehlikeleri ve güçlükleri anlatır. Cemşîd, kararlı olduğunu ifade ederek yolda karşılaşılabilecek tehlikelerden korkmadığını, sevgilisi için her güçlüğe katlanmaya hazır olduğunu söyler. Yola çıkacağı sırada Hurizâd, Cemşîd'e iki kutu mücevher ve saçından üç tane misk kokulu tel verir. Ne zaman sıkıntıya düşerse bu üç saç telinden birini yakmasını söyler. Hurizâd, yanan saçın kokusunun

²² Selmân: Cemşîd'in yanına aldığı yasemin yüzlü üç yüz hizmetçi ve peri yüzlü sayısız cariyeden, Çin ipeği yüklü, bayrak, davul ve çanlarla süslenmiş bin deveden, para, hazine ve silah yüklü bin katırdan ve ileri görüşlü, akıllı kimselerden yüz tanesini kendinden önce Rum'a göndermesinden söz edilmektedir.

²³ Selmân: Sol taraftan Rum'a giden tehlikelerle dolu olan yolun dört ay sürdüğü belirtilmektedir.

²⁴ Selmân: Kâfilenin ilk konakladıkları yer olan periler diyarına ne kadar sürede vardıklarına dâir bir bilgi yoktur.

²⁵ Tırnak içerisinde iki cümle ile özetlediğimiz ve Ahmedî'nin eserinde 25 beyit boyunca devam eden bu kısma Selmân'ın eserinde hiç yer verilmemiştir. Selmân'ın eserinde, konaklayacakları bu güzel yerin periler sarayı olduğu belirtilerek ve bu sarayda kurulan eğlence meclisi anlatılarak hikâyeye devam edilir.

²⁶ Selmân: Periler diyarının sultanının adı Cevrzâd'dır.

²⁷ Selmân: Cemşîd, Nazperverd'in ilk gelişinde onunla birlikte Hurizâd'ın sarayına gider.

TİDSAD

kendisine ulaşması halinde darda kalan Cemşîd'e yardım edebileceğini de bildirir²⁸. Cemşîd ve kafilesi ertesi gün yola çıkarlar. Yolculuk sırasında geçtiği diyarlarda insana hiç rastlamaz. Bu yol kan dökücü aslanlarla ve yılanlarla dolu bir yoldur. Bu varlıklarla mücadele edip yoluna devam eden Cemşîd'in karşısına ağzından ateşler saçan bir cadı çıkar.

Sonrasında Cemşîd ve beraberindekilerin karşısına kuşun bile üzerinde kanat çırpamadığı ateşten bir deniz çıkar. Cemşîd bu durumdan kurtulmak için Hurizâd'ın verdiği saçlardan birini yakar. Hurizâd, Cemşîd'in yardımına ihtiyaç duyduğunu saç telinin kokusundan anlar ve Cemşîd'e yardım için bir peri ordusu gönderir. Peri ordusunun yardımıyla cadının yaptığı sihir bozulur. Cemşîd ve beraberindekiler ateş denizini geçerler²⁹. Yolculuğuna devam eden Cemşîd'in ve ordusunun bu defa da karşısına Mukîlâ³⁰ adında büyük bir dağ çıkar. Bu dağın bulunduğu bölge kaplanların, devlerin ve ejderhaların yaşadığı yerdir. Mihrâb, bu bölgenin çok tehlikeli olduğunu ve dönmeleri gerektiğini Cemşîd'e ısrarla anlatır. Cemşîd'in vaz geçmeye niyeti yoktur. Karşılıklarına gözleri meşale gibi olan ve hiç kimsenin elinden kurtulamadığı bir ejderha çıkar. Cemşîd, o ejderha ile savaşır ve galip gelir. O dağda ne kadar, aslan, kaplan ve yılan varsa hepsini öldürür. İki gün içinde bu dağın olduğu bölgeyi geçip bir sahraya varırlar³¹. Burada iki gün dinlenip eğlendikten sonra tekrar yola devam ederler.

Cemşîd ve beraberindekiler duvarları çelikten olan büyük bir şehre varırlar. Mihrâb'dan bu şehrin devler ülkesi olduğunu, Ekvan adında bir devin şehri olduğunu öğrenir. Mihrâb, Cemşîd'i buradan gizlice geçelim diye uyarmasına rağmen Cemşîd, ordusuna düşmana nisan yağmuru gibi ok atmalarını emreder. Elinde fil kemiğinden kılıcı, başında taştan miğferi ve değirmen taşından güzü olan dev³² Cemşîd ve ordusuna karşı saldırıya geçer. İki ordu arasında çetin bir mücadele olur. Sonunda Cemşîd, devin başını keser³³ ve vücudunu parçalar. Tekrar yollarına devam ederler. Yedi günlük bir yolculuğun ardından insanların çok olduğu mamur edilmiş bir yere varırlar³⁴. Rum denizine sahili olan bu yerde birkaç gün dinlendikten sonra yoluna devam eden Cemşîd, iki gün içinde etrafı taze gül bahçeleriyle dolu olan Rum denizine ulaşır. Orada bir kilise³⁵ görür ve kilisedeki rahiple sohbet eder. Rahiple sohbeti sırasında dünyanın üç yüz bin altmış yıldır var olduğunu dile getirirler³⁶. Rahip, Cemşîd'e Rum denizinin tehlikelerinden ve zorluklarından bahseder ve ticaret konusunda tavsiye isteyen Cemşîd'e Kaf ve Ankâ'yı örnek göstererek kanaât etmesini öğütler³⁷.

²⁸ Yanan saç telinin kokusuna yapılan vurgu Selmân'ın mesnevisinde yoktur.

²⁹ Selmân: Periler diyarından ayrılan Cemşîd ve beraberindekilerin karşısına çıkan cadıdan, bu cadının yaptığı sihirden, ateş denizinden ve bu ateş denizini Hurizâd'ın verdiği saç tellerinden birini yakarak periler ordusunun yardımına gelmesiyle geçtiğinden söz edilmez.

³⁰ Selmân: Dağın ismi Sukîlâ'dır.

³¹ Selmân: Üç gün yol gidip dördüncü gün bozkıra varırlar.

³² Selmân: Devın yukarıda bahsedilenler dışında kızgın bir aslanın üzerinde olduğu da belirtilmektedir.

³³ Selmân: Cemşîd ilk kılıç darbesiyle devin bacağını keser ve o bacağı boynuna asar. İkinci kılıç darbesiyle de başını keser.

³⁴ Selmân: Bir haftalık yolculuğun ardından sekizinci günde insanların olduğu ovaya çadır kurarlar.

³⁵ Selmân: Kilisenin camdan olduğu belirtilir.

³⁶ Bu ayrıntı Selmân'ın eserinde yoktur.

³⁷ Ahmedî, bu kısımda dünyanın vefasızlığından ve aşk bahsinden de çeşitli telmihler yaparak söz eder. Selmân eserinde, Cemşîd'in rahiple konuşmasından sonra birkaç beyitle feleğin oyunlarından söz etse de aşk bahsine değinmemiştir.

Cemşîd, beraberindekilere denizi geçmek için gemi hazırlamalarını emreder. İki yüz gemi hazırlanır³⁸. Cemşîd, ipek ve altınla dolu olan gemisiyle yola çıkar. Bütün gemiler bir ay³⁹ boyunca yol alır. Birgün karanlık bir gecede denizde fırtına çıkar ve dağ gibi dalgalar gemileri sürükler. Şehzâdenin gemisi parçalanır. Cemşîd bir tahtaya tutunarak üç günlük bir mücadele sonunda sahile çıkar⁴⁰. Sahile ulaşan Cemşîd, yaratıcıya şükürler eder. Sonra sahilde karşısına dar ve karanlık, karınca ve yılanın bile içine giremeyeceği, elma ve nar⁴¹ ağaçlarıyla dolu bir orman çıkar. İssız bir ormanda yalnız kalan ve ne yapacağını bilemeyen Cemşîd, Hurizâd'ın verdiği saç telinden birisini daha yakar. Cemşîd'in yardımına yetişen Nazperved, gelince Hurizâd gibi güzel ve güçlü bir peri yerine bir insanoğluna gönül verdiği için Cemşîd'e sitem eder. Ardından şehzadeyi alıp Rum'a giden yola kadar götürür⁴².

Cemşîd, bu yolda yaralanmış ayaklarıyla yaya olarak tek başına ilerler ve Kayser'in sarayına ulaşır. Vardığı yerde Cemşîd'in tanıdığı kimse yoktur. Fakat adı Hacib olan Fagfûr'un veziri karşısına çıkar, onu sarayına götürür ve ağırlar. Sabah olunca Çin'den bir kervan geldiğinin haberi Cem'e ulaşır. Bunlar şehzadenin adamlarıdır. Hacib ve şehzade onları karşılar. Adamlarına kavuşan Cemşîd, Hacib'e çok hazine verir. Oradaki yoksullara bağışlar yapar, tüccar kılığına girerek Kayser'in huzuruna çıkar ve ona hediyeler sunar⁴³. Kayser, Cemşîd'in Çin'den bahsetmesini ister. Cemşîd, yolculuk sırasında başından geçenleri, devle ve ejderha ile mücadelesini anlattıktan sonra Çin'le ilgili bilgiler verir. Memleketinin her biri güvenilir üç yüz altmış kısımdan oluştuğunu, miskin ve ipeğin merkezi olduğunu, melek yüzlü, güzel kızları olduğunu, her şehrin üç bin köyü olduğunu ve peykanından ateşler çıkan bin tümen ok atmada usta Türk olduğunu anlatır⁴⁴. Kayser, aldığı cevaplardan karşısındakinin bir tüccar değil, soylu bir kişi olduğunu anlar ve onu daha iyi tanımak için sarayında bir içki meclisi kurdurur.⁴⁵

³⁸ Selmân: Yüz seksen gemi hazırlanır.

³⁹ Selmân: Bu süre kırk gündür.

⁴⁰ Selmân: Cemşîd dördüncü gün sahilde bir ormana ulaşır.

⁴¹ Selmân: Ayva ve nar ağaçlarının olduğu belirtilir.

⁴² Selmân: Nazperved ve Melik yürüyerek deniz kenarına kadar gelirler. Orada Nazperved, Cem'i Burak gibi hızlı bir ata bindirip ardı sıra deniz üstünde uçurur. Koca denizi bir saat içinde geçerler ve Rum sınırına ulaşırlar. Nazperved, buradan sonra yoluna yaya devam etmesini tavsiye eder.

⁴³ Selmân: Cemşîd gece yorgun bir şekilde ıssız bir şehre ulaşır. Onun Hacib adında bir veziri vardır. Vardığı şehirde Hacib'e benzediği bir adamın yanına varır. Yorgun olduğunu söyler ve başından geçenleri anlatır. Hacib, başından geçenleri duyunca bu kişinin Cemşîd'e çok benzediğini düşünür. Onu kervansarayına davet eder. Birbirlerinin yüzünü mum ışığında görünce tanırlar. Böylece Cem, adamlarına kavuşur. Eğlence meclisi düzenleyip eğlenirler. Cem'in şerefine iki hafta şarap içerler ve üçüncü hafta yol hazırlığına başlarlar. Ülkeden ülkeye geçerken Kayser'in ülkesine ulaşırlar. Bir kervanın yaklaştığını haber alan ve kervanın zil seslerini bir kilometre uzaktan duyan Rumlu güzeller onların gelişini yıldızlar gibi damların üzerinden izlerler. Orada Cemşîd'e güzel bir köşk yapıp yerleştirirler. Şahın arkasında Çinli komutanlar ve yüz elli Türk hizmetçi vardır. Cem, şehre girince Hurşîd, dolunay gibi kalede görünür. Melik, tüccar kılığında saraya gider. İlk önce Hurşîd'i ve yardımcılarını görür. Sonra Kayser'in ondan haberdâr olup çağırması üzerine onun huzuruna çıkar ve ona hediyeler sunar.

⁴⁴ Selmân: Çin ile ilgili bu bilgilere yer verilmemiştir.

⁴⁵ Selmân: Kayser, Melik'ten Çin hikâyelerini anlatmasını ister. (Cemşîd'in burada Çin'le ilgili ne anlattığına dâir bilgi yoktur). Cemşîd'in konuşmalarından onun baştan aşağı zeka ve akıl yüklü olduğunu düşünür. Kayser, Cemşîd ile ilgili olarak *Keyâniler soyundan olup olmadığını bilmem ama göksel bir kuta sahip olduğunu biliyorum* der. (Keyâniler; Avesta metinleri, Zerdüştlüğün diğer dinî metinlerinde ve erken dönem İran tarihçilerinin eserlerinde Kay (Key) ünvanıyla anılan bir Oğuz boyudur (Bayrakdar, E.T. 10.11.2017: 405).)

Kayser, birlikte içki içip sohbet ettiği Cemşîd'i çok sever. Rum diyarında da adı dilden dile dolaşmaya başlar.

Cemşîd, Kayser'in sarayında olmasına rağmen Hurşîd'e kavuşamamanın üzüntüsü içinde Mihrâb'dan yardım ister. Bunun üzerine Mihrâb⁴⁶, Hurşîd'in kasrına gider. Hurşîd'in güzelliği karşısında hayran kalan Mihrâb, hürmetle selam verip yeri öptükten sonra büyük zahmetlerle Çin'den geldiğini, beraberinde kıymetli kokular, taşlar, kumaşlar getirdiğini, izin verirse kendisine göstereceğini söyler. Hurşîd, Mihrâb'a neyi varsa ertesi sabah kendisine getirmesini söyler. Mihrâb Hurşîd'in huzurundan ayrılır ayrılmaz büyük bir sevinçle olanları Cemşîd'e anlatır. Ertesi gün Mihrâb inci, yakut, ipek ve amber gibi kıymetli hediyelerle Hurşîd'in huzuruna çıkar. Hurşîd'in cariyesi getirdiği değerli eşyaları Hurşîd'e göstermesini söyler. Mihrâb da eşyaların asıl sahibi gelmeden onları açamayacağını söyler. Hurşîd, değerli eşyaların sahibinin gelmesine izin verir ve Cemşîd, Hurşîd'in karşısına çıkar. Hurşîd'in güzelliği karşısında bayılan şehzadeyi yüzüne gül suyu döküp amber ve ud ile tütsü yaparak uyandırmaya çalışırlar. Hurşîd de Cemşîd'e aşık olur. Aşkını gizleyen Hurşîd'in gözlerinden yaşlar akar. Hurşîd'in kokusunu alan Cemşîd, hemen kendisine gelir⁴⁷. Daha sonra Cemşîd dergahına döner. Cemşîd, bu ilk karşılaşmadan sonra Hurşîd'e cariyesi Gülbergetri ile hediyeler gönderir. Hurşîd de onu sarayına davet eder ve getirdiği hediyeler için memnuniyetini bildirip karşılık olarak dadısı Ketâyûn ile Cemşîd'e bir hil'at ve şahlık tacı⁴⁸ hediye eder. Sonra Mihrâb, izin isteyerek Cemşîd ile birlikte Hurşîd'in huzurundan ayrılırlar.

Cemşîd, sevdiğinden ayrıldığı için perişandır. Halvete çekilir ve mumla dertleşmeye başlar. Mum, ona nasihatlerde bulunur. Diğer taraftan Hurşîd bir eğlence meclisi düzenleyip Cemşîd'i de davet eder. Cemşîd, Şehnâz, Erganusâz ve Şeker adlı cariyeleriyle birlikte davete katılır. Hurşîd yardımcısı Nişâtengîz'e bir şiir okutarak Cemşîd hakkında bilgi almaya çalışır. Cemşîd'in yanındaki yardımcıları Şehnâz, Erganusâz, Şeker de Hurşîd ve yardımcılarına şiirle cevap verirler. İki âşık birlikte eğlenirler⁴⁹. Cemşîd, içtiği son kadehten sonra iyice sarhoş olur. Hurşîd, Melik hakkındaki detaylı bilgiyi Şehnâz'dan alır. Şehnâz, şehzâdenin onu rüyasında görüp âşık olduğunu, birçok sıkıntı ve zorluğun üstesinden gelerek Rum'a geldiğini anlatır⁵⁰. Sonra Cemşîd, içkinin etkisiyle mecliste uykuya dalar.

Hurşîd, içinde bulunduğu durumu dadısı Ketâyûn'a anlatır. Ketâyûn, Kayser'in kızını bir tüccara vermeyeceğini, adını kötüye çıkarmadan bu işten vazgeçmesini Hurşîd'e tembih eder. Aşkıdan vazgeçmeye niyeti olmayan Hurşîd, bir gün yine Cemşîd'i düzenlediği eğlence meclisine çağırır. Birlikte gece gündüz içip eğlenen iki âşık iyice sarhoş olur. İçtiği kadehlerin etkisiyle akli başından giden Cemşîd, Hurşîd'in saçlarına dokunur. Hurşîd bu duruma kızarak yüzünü çevirir⁵¹. Yardımcılardan Semenbuy ve Saba, Cemşîd'i çekiştirip elbiselerini yırtarlar.

⁴⁶ Selmân: Mihrâb ile birlikte başka kölelerin de Hurşîd'in sarayına gittiği belirtilmektedir.

⁴⁷ Selmân: Sabah rüzgarı Hurşîd'in saçının kıvrımının kokusunu baygın Cemşîd'in burnuna ulaştırır. Fakat baygın Cemşîd, güneş ışınlarının başını ısıtması sonucu kendine gelir.

⁴⁸ Selmân: Hurşîd dadısıyla sadece hil'at gönderir, taç yoktur.

⁴⁹ Selmân: Sarhoş olan Hurşîd'in sema etmesi yer alır.

⁵⁰ Selmân: Hurşîd sema ettikten sonra Cemşîd'in yanına gelir, birlikte bir kadeh daha içerler ve konuşmaya başlarlar. Cemşîd'e kendisine ulaşmak için çektiği sıkıntıların artık son bulacağını söyler.

⁵¹ Selmân: Cemşîd'in saçına dokunması üzerine irkilen Hurşîd dönerek ona bakar.

TİDSAD

Şekergüftâr ise bu yardımcıları durdurmaya çalışır. Cemşîd, ertesi gün özür dilemek için Hurşîd'in yanına gider ve kendini affettirir. Mihrâb da bu konuda Cemşîd'e öğütler verir. Cemşîd, Hurşîd ile birlikte içki meclisinde eğlenceye devam eder. Bu eğlenceler ile iki ay geçer⁵², dedikodular başlar.

Yaşananları öğrenen Efser, kızını görmek için kızının sarayına gelir. Şeker⁵³ bu durumu Hurşîd'e haber verir. Hurşîd, annesinin öğrenmemesi için Cemşîd'den saklanmasını ister. Bunun üzerine Cemşîd, servi ağaçlarının arasına saklanır⁵⁴. Efser, kızına yaptıklarından dolayı çok sinirlenir ve Hurşîd'i kaleye hapseder. Yanına sadece dadısı gidebilmektedir⁵⁵. Hurşîd'in kederden gözüne uyku girmez ve ağlamaktan göz yaşları sel olur. Cemşîd ise Hurşîd'in hasretinden kendini dağa taşta vurur, servi ağaçlarının dibinde yatar, vahşi hayvanlarla yoldaş olur ve bir güvercine derdini anlatır. Mihrâb, kanlı gözyaşları dökerek Melik'i iki ay⁵⁶ boyunca her yerde arar ve kayalık bir yerde bulur. Mihrâb, Cemşîd'e bu şekilde sevdiğine kavuşmasının imkansız olduğunu ve bu işe bir çare bulabileceğini belirtir.

Mihrâb, Cemşîd'e Kayser'in hizmetine girmesi gerektiğini ancak bu şekilde Kayser'in gözüne girebileceğini ve Hurşîd'e kavuşma yolunun bu olduğunu söyler. Bunun üzerine dağları ve çölü terk eden Cemşîd, Kayser'in huzuruna çıkmak için hazırlıklar yapar. Bu sırada Çin hükümdarı Fagfûr'un, oğlunun Rum diyarında olduğuna dâir yazdığı mektup Kayser'e ulaşır. Bu mektupta Fagfûr, Kayser'den oğluna nasihat edip geri göndermesini rica eder. Kayser, Melik'i Çin'e geri dönmesi için ikna etmeye çalışsa da Cemşîd, derdinin dermanı Rum'da olduğu için bunu kabul etmez. Kayser'e, sarayda kendisine hizmet etmek istediğini söyler. Kayser Cemşîd'in isteğini kabul edince bir yıl boyunca sarayda hizmet eder. Cemşîd ikinci yıl da vezir olur ve Rum ülkesinin idaresini eline alır⁵⁷. Fakat Cemşîd, Hurşîd'i göremediği için üzülmemektedir. Bu konuda Mihrâb'ın kendisine bir fikir vermesini ister. Mihrâb da bir mektup yazarak bu mektubu Şehnâz ve Şeker'le Hurşîd'e göndermesini ve bu şekilde Hurşîd ile haberleşme fırsatı yakalayabileceğini söyler. Cemşîd, mektubu yazar ve yardımcılarıyla gönderir.

Şeker ile Şehnâz Hurşîd'in bulunduğu kalenin altına gelerek saz çalıp şiir okurlar. Şeker ve Şehnâz'dan Cemşîd'in haberini alan Hurşîd, onlara altın ve gümüş verir. Ardından da Cemşîd'e içini döktüğü bir mektup yazıp Şeker'e verir. Hurşîd, mektubunda hapsedildiği kaleye nasıl ulaşabileceğini Cemşîd'e anlatır. Gece olunca Cemşîd, Mihrâb ve Şeker yola koyulup kalenin yanındaki değirmenin kovası aracılığıyla kaleye çıkmaya karar verirler⁵⁸. Kalenin yaşlı Hintli

⁵² Selmân: Eğlencelerin iki ay sürdüğüne dâir bilgi yoktur.

⁵³ Selmân: Efser'in geldiği haberini kimin verdiği belirtilmemiştir.

⁵⁴ Selmân: Cemşîd'in servi dalına yuva yapmış Hüma kuşu gibi dalın üzerine ağacın üzerinde gizlendiği belirtilmiştir.

⁵⁵ Selmân: Hurşîd'i bir dağın tepesinde dönen feleğe benzeyen kaleye kapatan Efser, onu iki üç dadiya emanet eder.

⁵⁶ Selmân: Bu süre bir aydır.

⁵⁷ Selmân: Cemşîd dağdan iner. Kayser'in huzuruna çıkmak için hazırlık yapılır. Cemşîd, saraya yaklaşıncı Efser onu görür ve bir yardımcısı aracılığıyla onun kim olduğunu öğrenir. Melik saraya varınca Kayser'in vezirine Çin'den bu saraya hizmet etme isteğiyle geldiğini ve Kayser'i görmek istediğini söyler. Vezir, onu Kayser'in huzuruna çıkarır. Cemşîd, bir süre sonra Kayser'in musahiplerinden, bir yıl sonra da Kayser'in veziri olur.

⁵⁸ Selmân: Cemşîd kale kapısına gidince Hurşîd değirmenin kovası yardımıyla aşağıya iner.

bekçisi de altın ve gümüş karşılığında onlara yardımcı olur⁵⁹. İki sevgili buluşup gecedan sabaha kadar dertleşir ve hasret giderirler. Sabaha doğru kaleden, ayrılan Cemşîd, Mihrâb ve Şeker Kayser'in sarayına geri dönerler⁶⁰.

Hurşîd'i görmek, Cemşîd'in aşkını alevlendirmiş, ayrılık acısını arttırmıştır. Perişan haldeki Cemşîd'e yine Mihrâb yardım eder. Mihrâb, Cemşîd'e bu işin çaresinin Efser'de olduğunu söyler. Kıymetli hediyeler ve Şâhî adlı bir köleyi Efser'e hediye olarak sunmayı teklif eder⁶¹. Cemşîd, Mihrâb'tan bu hediyelerin Çin hükümdarının eşi Hümâyûn tarafından oğlu Cemşîd'e gönderildiğini, şehzâdenin bu hediyeleri kabul etmesi ümidiyle Efser'e gönderdiğini belirtmesini ister. Mihrâb, Cemşîd'in onayı ile Efser'in huzuruna çıkar. Yakut altın, lal, inci, ipek gibi yanında getirdiği hediyeleri Efser'e sunar. Kısa süre içerisinde Efser ile Mihrâb dost olur.

Mihrâb, Efser'e Hurşîd'i niçin kaleye hapsedtiğini sorar. Efser ise bu duruma çok üzülüğünü fakat Hurşîd'in devamlı içki içtiğini; bir delikanlıya âşık olarak dedikodulara sebep olduğunu bu yüzden onu kaleye hapsedtiğini söyler. Mihrâb, Efser'e kızına bir eş bulması gerektiğini söyler. Bunun üzerine Efser de Şam padişahının oğlu⁶² Şâdî'nin, kızı Hurşîd'i istemek üzere geleceğini haber verir. Mihrâb ise Şam ile Rum'un arasının hiç iyi olmadığını ve bu işin sonunun kötü olabileceğini söyler⁶³. Efser, Mihrâb'ın bu sözlerinden Cemşîd'i imâ ettiğini anlar ve onun bir tâcir olmadığını düşündüğünü ve hakkındaki gerçeği bilmek istediğini söyler⁶⁴. Bunun üzerine Mihrâb, Cemşîd ile ilgili tüm gerçeği Efser'e anlatır. Ardından Efser'in huzurundan ayrılıp olanları Cemşîd'e anlatır. Cemşîd ise hemen Bânû'nun huzuruna gider. Cemşîd'in geldiğini haber alan Efser, hemen yanına onun için altından⁶⁵ bir taht koydurur ve sohbet ederler. Efser, Cemşîd'in isteği üzerine Hurşîd'i serbest bırakır.

Bir haberci Şâdî'nin geldiğini haber verir. Büyükler, beyler, kethüdâlar ve Cemşîd Şâdî'yi karşılamaya çıkarlar⁶⁶. Karşılamadan sonra Şâdî ile Cemşîd Kayser'in huzuruna çıkarlar. Kayser, Şâdî için yanına altın bir taht koydurur, eğlence meclisini kurdurur ve içkiler içilir. Rum hükümdarı, bir kadeh doldurup Şâdî'ye sunar. Şâdî, çok sarhoş olduğu için içemediğinden bu kadehi Cemşîd içer. Meclis dağıldıktan sonra Cemşîd otağına gelerek yaşananları Mihrâb'a anlatır. Mihrâb da Cemşîd'e devlet kapısının kendisine açıldığını söyler. Ertesi gün yine bir içki meclisi kurduran Kayser'in yanına önceki gecedan mahmurluğu geçmeyen Şâdî gelir. Kayser'in

⁵⁹ Hintli bekçinin yardım etmesi Selmân'ın mesnevisinde yer almaz.

⁶⁰ Selmân: Cemşîd, Hurşîd'i kalenin orada gördükten sonra şehre döner. Hurşîd ise aşağı indiği değirmenin kovasıyla yeniden yukarı çıkar.

⁶¹ Selmân: Mihrâb kalede Hurşîd'i kurtarmak için Efser'e para ve altın verilmesi gerektiğini, o kafirin altından başka bir şeyle ikna edilemeyeceğini, parasız iş yapamayacağını söyler. Bunun üzerine Hurşîd, her bir köşede hazinesinin olduğunu ve Şâhî adlı kulundan gerektiği kadar alabileceğini belirtir.

⁶² Selmân: Şam şahının adı çoğunlukla Mihrâc olarak geçmesine rağmen 2270. beyitte Şahpür olarak yazılmıştır.

⁶³ Selmân: Mihrâb'ın Şam ile Rum arasındaki sıkıntıdan bahsetmesi yer almaz.

⁶⁴ Selmân: Efser Cemşîd'in Keyânîler soyundan güçlü ve bilgili biri olduğunu düşünür.

⁶⁵ Selmân: Efser'in Cemşîd için altın taht getirtmesinden söz edilmez. Cemşîd'i uzaktan görünce çağırır ve onu yanına oturtur.

⁶⁶ Selmân'ın eserinde kimlerin Şâdî'yi karşılamaya çıktığından söz edilmez.

kendisine sunduğu kadehi midesi kabul etmez ve kusar. Sonrasında utanarak meclisten ayrılır ve veziri aracılığı ile özür diler. Mihrâb, bu durumun Cemşîd'in lehine olduğunu belirtir.

Sonraki gün meydana çevgan oyunu düzenlenir ve oyunu izlemek için Efser ve Hurşîd, Kayser'in yaptırdığı, meydanı gören köşke gelirler. Melik Cemşîd ve Şâdî arasında kıyasıya bir mücadele başlar. Ancak bu mücadelenin galibi Cemşîd olur. Sonrasında sabaha kadar içki içip eğlenirler. Sabah olduğunda Kayser, ava çıkmak ister. Cemşîd, av esnasında bir aslanın saldırısına uğramak üzere olan Kayser'e yardım eder. Burak gibi atıyla hızlıca aslanın üzerine giden Cemşîd, kılıcıyla aslanın başına vurur. Sonrasında da bir okla aslanı öldürür ve Kayser'i kurtarır. Bu durum üzerine Kayser, Cemşîd'in oğulluğunu bir kez daha sağlamlaştırdığını belirtir.

Kayser, avdan sarayına dönünce Hurşîd ve Efser yanına gelir. Onlara av alanında yaşananları anlatır. Bu iki şehzadeden⁶⁷ Cemşîd'i daha çok beğendiğini de söyler. Efser de aynı fikirdedir.

Bütün bu yaşananlardan sonra Şâdî, vezirini göndererek Hurşîd'i ister ve bir an önce düğün yapmak istediğini belirtir. Kayser de kızını vermek için Şâdî'ye üç şartı olduğunu söyler. Birinci şart, Şam ve Berber ülkelerinin yarısının verilmesidir. İkinci şart Avrupa'dan mal ve hazine getirilmesidir⁶⁸. Üçüncü şart ise Şâdî'nin Hurşîd ile evlendikten sonra Şam'a dönmeyerek Rum'da kalmasıdır. Vezir bu olanları gelip Şâdî'ye anlatır. Sunulan şartları duyan Şâdî, Kayser'in bahaneler yarattığını anlar ve bunları babası Mihrâc'a danışmak üzere Şam'a döner.

Şâdî'nin Şam'a gidişi Efser'i endişelendirir. Bütün ordusu ve askeriyle savaş açacağını düşünür. Yanına Cemşîd'i çağırarak endişelerini onunla paylaşır. Kayser de Şam hükümdarı Mihrâc'ın Rum ülkesine savaş açacağını düşünmektedir. Cemşîd, Rum'a gelirken devle, ejderhayla ve diğer güçlüklerle nasıl baş ettiğini anlatarak kendi yaşadıklarının yanında Zal ve Rüstem'in destanının bile eskide kaldığını belirterek bütün ordusuyla Kayser'in yanında yer alacağına dâir Efser'e söz verir.

Şâdî, Şam'a ulaşmış olanları babasına anlatınca Mihrâc sinirlenir. Bütün ordusunu toplayıp Rum'u viran edeceğini, ne kadar kadın ve erkek varsa hepsini esir alacağını söyler⁶⁹. Cemşîd de kendi askerlerini alarak Rum ordusunun başına geçer. Savaş hazırlıklarını tamamlayıp yola çıkarlar. Şehre yakın bir yere konarlar. Orada Kayser'le birlikte iki gün⁷⁰ eğlenirler. Sonrasında Kayser, saraya döner. Cemşîd ise oradan bir sahraya vararak meclis kurdurur. Bir gece Hurşîd, Cemşîd'in yanına gider. Efser de gece dışarıda dolaşırken Belkıs ve Süleyman gibi yanyana olan Cemşîd ve Hurşîd'e doğru ilerler. Annesini uzaktan tanıyan Hurşîd⁷¹, bir söğüt gölgesine

⁶⁷ Selmân: Bu kısımda Şâdî ve Cemşîd arasında bir kıyaslama yer almaz.

⁶⁸ Selmân: Kayser'in ikinci şartı şöyledir; *Vergi geleneğine göre yabancı bir yere gelirken o ülkeden hazine getirmen gerekir.*

⁶⁹ Selmân: Bu ifade yer almaz.

⁷⁰ Selmân: Bu süre bir haftadır.

⁷¹ Selmân: Efser'in gelişini ilk fark eden Cemşîd'tir.

gizlenir. Efser, Cemşîd'i görünce sarılıp öper. Bunu gören Hurşîd ise kıskançlıktan titremeye başlar⁷². Sabaha kadar Efser ve Cemşîd eğlenirler.

İki ordu Halep sahrasında karşılaşırlar. Cemşîd'in ordusunun sağ tarafının kumandasını Kayser'in kardeşi Sührab, sol tarafının kumandasını da Mihrâb yapmaktadır. Zorlu bir mücadeleden sonra savaşı Cemşîd kazanır. Şâdî ve Mihrâc'ı öldürüp taht ve taçlarını ellerinden alır. Şam ülkesini âbâd ederek Rum'a döner. Cemşîd Rum'a döndükten sonra iki hafta boyunca eğlence ve içki meclisleri düzenlenir. Üçüncü hafta ise düğün yapılır.

Düğünden sonra bir yıl boyunca eğlence ve içki meclisleri düzenlenir. Sonrasında Cemşîd, memleketini ve ailesini özlemeye başlar. Başından geçenleri ve evliliğini anlattığı bir mektup yazarak ulakla Çin'e gönderir. Cemşîd, özlem içerisinde bir yıl daha geçirir. Cemşîd'in üzgün olduğunu fark eden Hurşîd, üzüntüsünün sebebini sorar. Cemşîd de ailesini ve memleketini özlediğini söyler. Ertesi sabah Hurşîd, Çin'e gitmek isteyen Cemşîd'in bu isteğini annesi Efser'le paylaşır. Efser, bu duruma çok sinirlenir. Taç, taht ve kız verdikleri bir şehzadenin bunca nimetten sonra Rum'da kalmasının doğru olduğunu söyler. Annesinin bu öfkesi karşısında Hurşîd, sözü değiştirip şaka yaptığını söyler ve Cemşîd'in yanına gelip annesiyle konuştuklarını, bu duruma tepkisini anlatır. Cemşîd Çin'e gitmek için başka bir yol bulur ve bir bahar gününde Kayser'in huzuruna çıkarak Hurşîd ile birlikte ava gitmek istediklerini söyler. Cemşîd'in amacı av bahanesiyle Çin'e gitmektir. Kayser Cemşîd'in niyetinden habersiz bu isteğini kabul eder. Av hazırlıklarını yapan Cemşîd ile Hurşîd, sahraya çıkarlar ve av esnasında Çin'e yönelirler⁷³.

Cemşîd'in Çin'e geldiği haberi Fagfûr ve Hümayûn'a ulaşır. Bu haber üzerine çok mutlu olurlar ve onları karşılamaya çıkarlar. Fagfûr, tacını, tahtını, malını mülkünü oğluna devreder. Cemşîd, ülkeyi baştan başa âbâd eder⁷⁴. Hurşîd, Çin'e geldikten sonra annesine ve babasına bir mektup yazarak Cemşîd'in Çin hakanı olduğunu ve kendisinin de rahat, mutlu olduğunu, meraklanmalarını gerektiğini belirtir. Onların bir anda ortadan kaybolmalarına çok kederlenen Kayser ve Efser, bu mektubu alınca sevinirler⁷⁵.

---

⁷² Selmân: Efser Hurşîd'i söğüt ağacının altında görünce kıskançlıktan titremeye başlar. Bunun üzerine Cemşîd, Efser'e *Ey şöbretli servi, neden bahıtımızca ve saadetimize naz yapıyorsun* der.

⁷³ Selmân: Bu yolculuğun bir yıldan fazla sürdüğü belirtilmiştir.

⁷⁴ Selmân: Cemşîd'in ülkeyi adaletle süslediği belirtilerek, bu kısımda adalet ve cömertlik vurgulanmıştır.

⁷⁵ Hurşîd'in endişelenmemeleri için Çin'den ailesine mektup göndermesi Selmân'ın eserinde yer almaz.

SONUÇ

Fars ve Türk edebiyatında yazılmış onlarca aşk mesnevisinden biri de *Cemşîd ü Hurşîd* adlı eserdir. Fars edebiyatında Selmân-ı Sâvecî'nin, Türk edebiyatında Ahmedî'nin aynı adlı mesnevisi ilk defa yazılan hikâyelerdir.

Ez-zerîa ilâ Tesânîfi 'ş-şîa adlı eserde Fars edebiyatı sahasında Selmân dışında bir de Ferruh'a ait *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinin varlığından söz edilmesine rağmen bu esere ulaşılammıştır. Bugünkü bilgilerimize göre Türk edebiyatında Selmân-ı Sâvecî'nin eserinden etkilenecek kaleme alınan Ahmedî, Cem Sultan, Abdî ve Hubbî Ayşe Kadın'a ait dört *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisi bulunmaktadır. Ancak bunların içerisinde Hubbî Ayşe Kadın'ın yazdığı mesnevi elimizde değildir.

Cemşîd ü Hurşîd mesnevisi her ne kadar ilk İran'da yazılmış ve Türk edebiyatında yazılan aynı adlı mesnevilere kaynaklık etmiş olsa da farklı yüzyıllarda çeşitli Türk şairler tarafından kaleme alınan bu eserin Türk edebiyatında daha çok sevilip tercih edildiği görülmüştür.

Bahsi geçen iki eserin vaka mukayesinin yapıldığı kısımda Ahmedî ve Selmân-ı Sâvecî'nin mesnevileri arasındaki farklılıklar belirtilmiştir. Ahmedî'nin, Selmân'dan etkilenecek kaleme aldığı fakat beyit sayısı bakımından neredeyse iki katına çıkardığı bu mesnevide müellifin çoğu zaman konuyu Selmân'a göre daha ayrıntılı incelediği dikkat çekmiştir. Ahmedî, genellikle vurgulamak istediği bölümlerde Selmân'ın birkaç beyitle anlattığı hususları iki kat fazla beyit sayısı ile yazarak olayın anlatımını okuyucu üzerinde daha etkili hale getirmeye çalışmıştır. Yine Ahmedî, eserinin bazı bölümlerinde de öğüt vermekten geri kalmamış ve mesnevinin akışında önem verdiği yerlere kıssadan hisse niteliğinde beyitler yerleştirmiştir.

Her iki mesnevi de, vakadan anlaşılacağı üzere olayı bütün detay ve sonuçlarıyla bilen hâkim anlatıcı ya da tanrısal konumlu gözlemci anlatıcı tarafından kaleme alınmıştır. Zaman konusunda her iki eserde gün, hafta, ay, yıl, bahar, sonbahar ve kış gibi zaman bildiren sözcükler kullandığı görülmüştür. Ancak Ahmedî, eserinde Selmân'a göre zaman bildiren sözcüklere daha çok yer vermiş olup olay akışındaki zaman değişimlerini, gece ve gündüz, ay ve mevsim geçişlerini daha net hissettirmektedir. Hatta çoğu zaman Ahmedî, Selmân'a göre mesnevide geçen zaman sürelerini de kısaltmıştır. Her iki eserin mekân açısından bakıldığında ise açık mekânların daha çok tercih edildiği görülmüştür. Eserlerin büyük bir bölümünde savaşlara, yolculuklara, gûy u çevgân oyunlarına, mücadelelere yer verilmesi açık mekân kullanımını daha ön plana çıkarmıştır. Fakat, açık mekân konusunda Ahmedî'nin eserinde yer alan gerçek yer isimlerinin Selmân'a göre daha çok ve çeşitli olduğunu söylemek mümkündür.

Selmân-ı Sâvecî ve Ahmedî'nin *Cemşîd ü Hurşîd* adlı mesnevisinin vaka mukayesesinde dikkati çeken en önemli husus ise dile hakimiyettir. Ahmedî, eserini daha yalın ve anlaşılır bir dille kaleme alırken, bir kaside şairi olan Selmân'ın eserinde dil daha ağır ve sanatlıdır.

KAYNAKLAR

- Akalın M (1975) Ahmedî Cemşîd ü Hurşîd (İnceleme-Metin) (Sevinç Matbaası, Ankara).
- Aksoy H (1993) Cemşîd ü Hurşîd, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.17, İstanbul.
- Banarlı N S (1939) Dâsitan-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman ve Cemşîd ü Hurşîd Mesnevisi İstanbul.
- Çiçekler M (2004) Mesnevi, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.29, Ankara.
- Dihhuda (1346) Lugat-nâme, Tahran.
- Emini G N (1996) Selman-ı Saveci ve Cemşîd ü Hurşîd Mesnevisi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İnce A (2000) Cem Sultan Cemşîd ü Hurşîd (TDK Yayınları, Ankara).
- İsen M, İpekten H vd. (2017) Sehî Beg Heşt-Bihîşt (Kültür ve Turizm Bakanlığı E-kitap Projesi Ankara).
- Kartal A (2014) Doğu'nun Uzun Hikâyesi (Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul).
- Kılıç F (2010) Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şu'arâ (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul).
- Sungurhan-Eyduran A (2009), Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şu'arâ (Kültür ve Turizm Bakanlığı E-kitap Projesi, Ankara).
- Sungurhan-Eyduran A (2009) Beyânî, Tezkiretü's-Şu'arâ (Kültür ve Turizm Bakanlığı E-kitap Projesi, Ankara).
- Şentürk A (2002) XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebi Tasvirler (Kitabevi, İstanbul).
- Tahrânî, Eş-Şeyh Aga Büzürg (1363) Ez-Zerîa ilâ Tesânîfi's-Şîa, Tahran.
- Ünver İ (1977) Ahmedî'nin Cemşîd ü Hurşîd Mesnevisi Üzerine, Türkoloji Dergisi, VII-I.
- Ünver İ (1986) Mesnevî, Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), sayı 415-416-417/Temmuz-Ağustos-Eylül, LII, 430-463.
- Vahman F., Asmussen J P (1969) Cemşîd ü Hurşîd by Salman of Sawe (BTNK, Tahran).
- Vefâyî A (1389) Külliyyât-ı Selmân-ı Sâvecî, (İntişârât-ı Sohen, Tahran).
- Yasimi R (y.t.y) Külliyyat-ı Hâce Cemâlû'd-dîn Selmân-ı Sâvecî, Tahran.
- Yazıcı Tahsin (1980) Selmân-ı Sâvecî, MEB İslâm Ansiklopedisi, C.10, İstanbul.
- Zebîhullâh-i Safâ (Çev. Hasan Almaz) (2002) Târîh-i Edebiyât der Ârân (Nüsha Yayınları, Ankara).